

УДК 902

Микола ТУПЧІЄНКОк.і.н., доцент, доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи*Центральноукраїнський національний технічний університет***Владислав КОВТУН**

студент групи ІА 23,

*Центральноукраїнський національний технічний університет***ПОХОВАННЯ ДОБИ СЕРЕДНЬОЇ БРОНЗИ В ЯЩИКУ БІЛЯ
С. ВОЙНІВКА**

Анотація: У статті подаються матеріали дослідження поховання 2 кемі-обінської культури з кургану 16 поблизу с. Войнівка на Кіровоградщині. Автори дають загальну характеристику кургану 16, структури його насипу, визначають технологію спорудження, зазначають особливості планіграфії ямних поховань в кургані. Основна увага зосереджена на характеристиці основного в кургані поховання 2, здійсненого в кам'яному ящику. На основі дослідженого матеріалу визначена північна межа розселення кемі-обінських спільнот, подана інтерпретація семантики розпису ящика, підняте питання про соціальну структуру кемі-обінців та місце в ній окремих дітей.

Ключові слова: доба середньої бронзи, кемі-обінська культура, кам'яний ящик, поховання, соціальна страта

Abstract: The article presents the materials of the study of the burial 2 of the Kemi-Obin culture from the mound 16 near the village of Voynivka in Kirovohrad region. The authors give a general description of barrow 16, the structure of its mound, define the construction technology, and note the peculiarities of the planigraphy of pit burials in the barrow. The main attention is focused on the characteristics of the main burial in the mound 2, made in a stone box. On the basis of the studied material, the northern boundary of the Kemi-Obinsky communities is determined, the semantics of the box painting is interpreted, and the question of the social structure of the Kemi-Obinsky people and the place of individual children in it is raised.

Keywords: Middle Bronze Age, Kemi-Obin culture, stone box, burial, social execution

У 1992 р. Кіровоградська охоронна археологічна експедиція (КОАЕ) проводила охоронні дослідження курганів в зоні будівництва Войнівської зрошувальної системи. Серед розкопаних курганів був і курган 16. Він входив до могильника II у складі курганної групи (VII), що складалася з двох насипів – курганів (№№ 16, 17) розташованих на 3 км на Пн-Зх від с. Войнівки. Курган 16 в плані мав округлу форму, діаметром 36 м, а його висота складала 1,6 м. над рівнем похованого ґрунту. На час проведення розкопок поверхня кургану розорювалася.

Курганний насип було споруджено в один етап над похованням № 2 ямної культури. Ґрунт – чорнозем – взято на місці. Навколо кургану слабо простежувалась досить широка западина від виборки чорнозему на спорудження насипу.

Насип кургану споруджувався з дернових блоків та з подальшою засипкою нерівностей. В ньому виявлено фрагмент стінки ліпного горщика

катакомбної культури.

Планіграфічно ямні поховання розташовані в центральному та південному секторах, орієнтовані в західному та східному напрямі. Поховальні споруди представлені трьома типами: прямокутною ямою, ямою з плечиками та кам'яним ящиком, супроводжуючий інвентар досить бідний: горщик та відщепи кременю.

Всього в кургані 9 поховань доби бронзи: №№ 1, 2, 7 – ямної культури та кемі-обінської, №№ 6, 8, 9 – катакомбної, №№ 3, 4 – бабинської культури, культурна приналежність одного поховання (№5) не визначена.

Об'єктом нашого дослідження є основне поховання в цьому кургані – поховання 2.

Воно знаходилося за 5,7 м на Сх-Пд-Сх від РЦ. Поховання влаштоване в ящику з гранітних плит, вкопаних на глибину 0,3-0,4 м в похований ґрунт. Ящик трапецієвидної форми, орієнтований довгими стінками зі Сх на Зх. В західній частині він дещо розширювався.

Плити без явних слідів обробки. Північна стінка збудована з однієї плити довжиною 1,5 м, шириною 1,18 м, товщиною 0,23 м. Східна стінка складена з шести плит розмірами 0,7 x 0,9 x 0,1 – 0,2 x 0,6 x 0,8. Південна стінка – з чотирьох плит, при чому менші плити прикривали щілини між більшими плитами і не були вкопані. Розміри плит 0,3 x 0,7 x 0,07 – 1,2 x 1,0 x 0,15 м. Західна стінка збудована з чотирьох плит. Менші плити сконцентровані в північній частині стінки.

Плити вкопані на ребро: а) більші плати довгою стороною; б) менші – короткою, що дозволило зберегти середню висоту стінок ящика – 0,6-0,7 м над рівнем похованого ґрунту. Довжина ящика 1,3 м, ширина 1,1 м.

Ящик перекривали 5 плит, покладені впоперек ящика на етапі спорудження насипу кургану.

Всередині стінки ящика були розписані вохрою. Внаслідок природної корозії граніту розпис північної, південної та східної стінок ящика зберігся фрагментарно. На плитах всіх стінок розпис розташовано трьома ярусами: верхній та нижній представлені горизонтальними лініями, на стику з плитами перекриття та над дном ящика, а середній ярус був заповнений досить складним геометричним орнаментом.

1. Північна стінка. Розпис практично не зберігся. В її західній частині вдалося зафіксувати накреслений вохрою ромб (?) з плямою посередині та фрагменти ще якихось геометричних фігур, що склалися з ламаних ліній.

2. Східна стінка. В її північній частині на окремій плиті вохрою того ж кольору накреслено зображення трикутника звернутого вершиною вгору. Через його вершину проходить горизонтальна лінія, яка є водночас сторонами двох підтрикутних фігур з округлими основами, сполученими між собою горизонтальною лінією, паралельною першій. Таким чином утворена композиція з 4-х трикутних та підтрикутних фігур, вершини яких сполучаються в одній точці. На більшій плиті відмічено дві горизонтальні лінії вгорі та внизу плити. На площині між цими лініями зафіксовано окремі відрізки паралельно розташованих косих ліній, трикутника, повернутого

вершиною вниз.

3. Південна стінка: розпис зберігся погано. Він представляє собою горизонтально розташовані вгорі, внизу та посередині лінії, подекуди сполучені між собою косими лініями, що в цілому утворюють трапецієвидну фігуру.

4. Західна стінка: розпис зберігся найкраще. Він представляє собою композицію з п'яти горизонтальних ліній, три середніх з них сполучені між собою косими лініями, що утворюють у верхньому ряді трикутники повернуті вершинами вгору, а в нижньому трапеції. В цілому сполучення трикутників і трапецій утворює зображення, схоже на схематичний малюнок будинку. Всього на цій стінці намальовані п'ять таких «будинків».

Не виключена можливість, що і на інших стінках ямки були зображені подібні композиції трикутників та трапецій, від яких збереглися лише фрагменти ламаних ліній.

Малюнок, швидше за все, наносився на камінь вже після спорудження ящика. Про це свідчить єдина композиція малюнків на західній стінці, що складається з 3-х плит, і найголовніше – наявність «половинчастих» зображень, коли пів малюнка зроблено на одній плиті, а решту на іншій і при цьому всі лінії співпадають.

Дно ящика вкривала підстилка з кількох шарів. Найнижчий шар представляє собою тлін білого кольору. На ньому лежала рогожа з очерету, покладеного стеблами вздовж ящика.

На підстилці в скорченому стані на спині орієнтований черепом на Зх-Пд-Зх лежав кістяк дитини (9-10 років). Скелет зберігся порівняно добре. Череп роздавлений, лицьовий скелет не зберігся. Руки випростані вздовж скелету, ледве зігнуті в ліктя. Кістки тулуба розташовані майже симетрично.

Ноги зігнуті колінами вгору, впали вліво, розташовані паралельно одна одній. Ступня правої ноги не збереглася.

З інвентарю в похованні виявлено відщеп кварцу, відщеп кременю та два копитця вівці-кози. Відщеп кварцу лежав праворуч правого плеча, поряд, ще правіше, знаходилися і копитця. Відщеп кременю знаходився ліворуч від коліна лівої ноги.

1. Відщеп кварцу неправильної форми (трапецієвидної) без слідів додаткової обробки. Розміри 2,0 x 1,7 см, товщина 0,3 см.

2. Відщеп кременю неправильної форми, без слідів додаткової обробки. Кремень темно-сірого кольору. Пропорції витягнуті. Розміри: 2,5 x 3,5 см, товщина 0,6 см.

В похованні в ритуальних цілях була використана вохра двох кольорів: яскраво-червоного та малинового. Вохрою яскраво-червоного кольору забарвлені кістки черепа та крижів. Вохру малинового кольору в незначній кількості виявлено в районі плеча та п'ясті лівої руки, тоді як досить значні плями вохри цього ж кольору зафіксовано ліворуч від черепа та праворуч правого плеча. На останній плямі лежали згадані вище копитця та відщеп кварцу.

Поховання датується середнім бронзовим віком і відноситься до

пам'яток кемі-обінської культури (26-25 ст. до н. е). На сьогодні, це найпівнічніше з відомих поховань в ящику цієї культури. Подібні поховання були виявлені в м. Олександрії (1979 р.) та с. Березівка (1968 р.) на Кіровоградщині, але в тих випадках поховані були дорослі, а не дитина. Те, що курган було споруджено над похованням кемі-обінської культури, місцем концентрації якої є Крим і південь України, свідчить про проникнення носіїв цієї культури далеко на північ, на порубіжжя Степу та Лісостепу. Водночас, спорудження кургану над дитячим похованням, з одного боку, засвідчує особливе ставлення до дітей, а з іншого, може вказувати на особливий статус дітей певної страти того суспільства чи вибранність саме цієї дитини (включно з фізичними та психічними вадами). Оскільки, фахові антропологічні дослідження не проводилися, то аргументованих підстав говорити про наявність останнього не доводиться. Відсутність, пов'язаної з поховання антропоморфної стели чи менгіра, засвідчує, що похована дитина не належала до особливо видатних представників суспільства.

Варто звернути увагу також на специфіку розпису ящика. В переважній більшості ящики кемі-обінської культури розписані зображеннями стилізованих дерев, направлених вершинами вгору і вниз. Саме такими є розписи з Березівки. У нашому випадку, ми маємо справу з геометричним розписом. Існує припущення, що подібний розпис імітує килими, а це означає що поховальна споруда мала імітувати реально існуюче житло, передавати його комфорт. Не відкидаючи цю гіпотезу, звертаємо увагу на трьохярусну композицію малюнку, де верхній і нижній ярус оформлені простими горизонтальними лініями і не заповнені жодними зображеннями. Натомість середній заповнений зображеннями, що нагадують будинки (кемі-обінці мали житла з 2-схилими дахами) – західна стінка. Трьохярусний поділ по вертикалі розпису вводить нас в універсальну міфологічної моделі світу, прототипом якої виступає поховальна споруда (Топоров, 1991). У цьому випадку стає зрозумілим насиченість зображеннями середнього ярусу – світу людей, яке передає планування будинків у поселенні. Відсутність зображень у верхньому та нижньому ярусі може мати що найменше кілька причин: 1) табуванням зображення трансцендентного світу; 2) невиразністю уявлень про трансцендентний світ, який в кращому випадку мислився копією живих; 3) для померлого світ живих стає трансцендентним, тому зображується поселення раніше померлих членів колективу.

Таким чином, дослідження в 1992 році поховання 2 в кургані 16 дозволило не лише визначити його культурну приналежність, розширити ареал проживання кемі-обінців, але й поставити питання про соціальну структуру кемі-обінського суспільства, про статус в ньому дітей, а також про особливості міфологічного моделювання світу.

Фото 1. Поховання 2, курган 16, с. Войнівка

Джерела та література:

1. Тупчієнко М. П. Звіт Кіровоградської охоронної археологічної експедиції про дослідження курганів в Кіровоградському та Олександрійському районах у 1992 р. (особистий архів Тупчієнка М. П.).
2. Топоров В. Н. Древо Мировое. *Мифы народов мира*. Москва: Советская Энциклопедия. 1991. С. 398 – 406.